

Megható a „*Miczbánné*“ története. „*Kemény János szerelme*“ pedig szinte egy egész kis eposz, a kor történetének közbe szövéseivel népiesen elbeszélve.

Versényi könyvének érzelem-világáról egész képet nem adhat rövid áttekintésem. Arról a munkásságról pedig, melyet a költő és író már 25 éve nyújt az irodalomnak, beszámolnak művei. Az „*Aestetika hazánkban*“ című tanulmányával lépett legelőször a nyilvánosság elé. Sokat írt azután verset és prózát. Jó nevet szerzett az irodalomban s most még ősmertebbé fogja tenni nevét új könyve. Úgy vagyunk ezzel a deresedni indúlt poétával, hogy az évek nem vesznek, de mind több-több munkakedvet hoznak neki. Ereje is folyton nő. A „Száll az ének“ tehetségének határozottan izmosodását jelenti. Szálljon is az ének az ő szívéből, az ő ajakáról a magyar ég alatt! Ma, mikor a naturalizmus túltengéseivel a poezisben is kísért, midőn a vers költészet iránt lanyha az érdeklődés: nagy szükség van költőkre, a kiknek a szívét az ideálok iránt lelkesedés hevíti, a kik mernek és tudnak verset írni s átszellemülve járnak a mai sivár élet — sivár porondján, a ki oda tudja adni örömét, bűját, vérét, ifjúságát, hogy eszméivel egy-két embert gyönyörködtessen. Ezek tartják fenn a hitet, hogy a jövőnek megint csak az eszmények világának kell lennie. Ma azonban sajnálni lehet, hogy olyan költőnek, mint Versényi is, anyagi áldozatok árán: saját költségen kell kiadni műveit.

Felszeghy Dezső.

A század alkonyán.

Stein, An der Wende des Jahrhunderts. Versuch einer Kulturphilosophie.
Freiburg i. Br. (Mohr) 415 lap. Ára 7.50, kötve 9 márka.

Stein Lajos berni egyet. philos. professornak 2 évvel ezelőtt megjelent s a hazai szakkörök részéről is kellőleg méltányolt „social-philosophiáját“ e „kulturphilosophia“ követte. „Adalékokat“ nyújt itt ez előkelő tudós hazánkfia „a nyugat európai-amerikai kulturrendszer bölcséletéhez“. Az „evolutionalistikus kriticismusnak“ s az ebből eredő socialis optimismusnak“ lelkes híve az összes 20 tanulmányban. S ezek bár különböző kérdésekről szólnak, mégis egy szerves kulturtörténeti összefüggésnek a tagjai.

De nézzük csak egyenkint a felette tartalmas főbb tanulmányokat.

Így mingyárt az első, mintegy bevezetesképen „a század alkonyáról“ értekezik. Philosophiailag letűnő századunk fejlődésére tekintve a legaktualisabb kérdés, a mi azonnal szemünkbe ötlik, jelen kulturánk kontinuitása és győzelme az egész vonalon, a miben egyúttal a történelem logikai összefüggése nyomán a jövő XX-ik századnak feladatai is foglaltatnak. Szerző tehát a Darwin-Spencer-féle evolutio elvének a

híve, ki mindenütt éles szemével az összefüggő céltörekvéseket keresi s minden egyes kornak saját igazságát kutatja. Socialis optimismusa alapján demokratizált kulturánk viláгурalmát és „aristokrátiáját“ hirdeti. El tehát minden pessimismussal az értelmi, ethikai és physikai haladás és folytonos tökéletesedés javára, s így örömmel és a jövőbe vetett erős bizalommal búcsúzik a letűnő századtól.

Hogy az emberiség kulturtörténeti fejlődésében csakugyan van kontinuitás, a 2-ik tanulmány tárgyát képező „2500 éves jubileum“ fényesen igazolja. A philosophia az az egyedüli törzsfő, mely 1900-ban fogja megülni 2500 éves fenállásának sokat jelentő jubileumát. Nincs az az intézmény vagy tudomány, mely a görög Thalestól a német Nietzscheig terjedő bölcsülethez hasonló 2500 éves kontinuitást felmutathatna. S ez új alkalmat szerzőnek arra, hogy olyan birálati sétat tegyen a philosophia egyes tudományágai körül, s kimutassa, hogy a socialphilosophiai problémák azok, a melyek századunk alkonyán a legjobb kutató szellemeket foglalkoztatják.

A 3-ik tanulmány, a melyet *Alexander Bernát* a magyar tud. akadémiában olvasott fel, „a fejlődés elvéről“ szól „a szellem történetében“. S itt szerző azt a meggyőződését vitatja, hogy „az immanens teleológiai fejlődés e történet mozgató elve“ az egész vonalon. Természetes, hogy ez elv a történelem pusztán csak „regulativ“, nem pedig „konstitutiv“ alapelvének tekintendő. Élénken szemlélteti ez immanens teleológiai fejlődés alapelvét a 4. és 5-ik tanulmány is, mely „a görög philosophiának első föllépésével“, illetve *ephiosophia* „kontinuitásával“ foglalkozik „az arabok gondolatvilágában“.

„A logikai kontinuitásnak egyik tipikus példájával az emberi szellem történetében“ különösebben is foglalkozik a 6-ik tanulmány. E tipikus példa a *determinismus* problémája, mely 2000 év óta soha sem nyugodott s ma is teljes energiával foglalkoztatja egy *Spencer*, *Stephen*, *Sidgwick*, *Shurman*, *Steinthal*, *Wundt*, *Sigwart*, *Paulsen*, *Bon*, *Stock*, *Stern*, *Quetzelst*, *Ottingen* és nálunk *Öreg J.* és *Pauer I.* ethikáit.

A 7-ik tanulmány a „*biographika módszertanáról*“ szól, és pedig „különös tekintettel az életrajzi művészetre a bölcsélet-történeti kutatás szolgálatában“. „Uratlan jószág“ volt az, mivel nem volt annak sajátos törvénye és magas irodalmi kora daczára maig sincsen sajátos technikája. *Comte* óta keressük annak jogosultságát, alakját, terjedelmét és határait. Minden komoly életrajznak históriai és paedagógiai-ethikai czélja van. Herbart példájára rendszerezőre van annak szüksége. *Gomperz* „*Griechische Denker*“ és *Windelband* „bölcsélet-története“ (2. kiad. 1899.) annak klasszikus mintaképe.

A 8-ik és 9-ik tanulmány *Nietzsche*-ről szól. Az előzőben „utolsó művét“ tárgyalja, mely befejezetlenül „*Der Wille zur Macht*“ cz. alatt maradt reánk. „*Antikrisztus*“ cz. első kötetében hadat üzen a keresztyén

kulturának és azt vitatja, hogy „Borgia Cäsarral“ nem az élettelen keresztyénség, hanem az „Übermensch“ élete kerül a papi székre. E mű Stein szerint „bölcészeti testámentumának“, „az összes értékeket felforgató eljárása („Umwertung aller Werte“) végső következményének s piramidális rendszere legszélsőbb csúcának“ tekintendő. Stein utóbbi tanulmányában tiltakozik a philosophia nevében ama „anarchikus“ eljárás ellen, a mely szerint az aphoristikus Nietzsche 1897-ben a Frommann-féle „philosophia klassikusok“ közé vétetett föl.

A 10-ik tanulmányában Stein „a sociologia lényegéről és feladatáról“ szól. Comte és Spencer teremtette meg mint tudományt, pedig maig sincsen biztos helye a tudományok organismusában. Tárgyát több rokon tudmánnyal osztja meg. Így a történettel, a kulturhistóriával, a történetbölcselettel, az összehasonlító néprajzzal, embertannal, a nemzetgazdaságtannal és a morálstatistikával. Közös tárgyuk az emberi társadalom, már t. i. az emberi együttélés és együttműködés. Legtágabb értelemben véve *socialphilosophia*, a melynek tárgya „Das menschliche Zusammenwirken von allen Seiten“, s így egészen természetyszerűleg a socialis ethikára kell átvezetnie. Mint tudomány képviseli a societas közös céljait, azaz az emberi nem örök érdekeit. Ez alapon fölveszi a tudományos küzdelmet a társas emberiség javára a Stirner-féle „Einziger“ és Nietzsche-féle „Übermensch“ vad individualistikus és egoistikus elméleteivel szemben.

„Az emberi társadalom, mint bölcséleti problema“ a következő tanulmány tárgya, mely ma akut stádiumba jutott. Itt is csak az összehasonlító történeti módszer vezet célhoz. Az individualismus s az universalismus szélsőségeit kell elkerülnie. A socialis kosmosban lehetséges az ellentétek kiegyenlítése a socialis optimismus álláspontján.

„Az életcél és életfelfogás“ a következő tanulmány címe. Az utolsó évtizedben nagy haladás észlelhető az ethikai stádium terén. Egy sociologiai új kantianismus stádiumába jutottunk. Az egyéni és társasélet céljának és értelmének kipuhatólása a fődolog. Főelve így hangzik, hogy azért akarunk erkölcsiek lenni, mivel boldogok akarunk lenni. A világnak s az emberi életnek összefüggését kutatva magunk is tanulunk és nemesülünk. S ezzel meg is van oldva az akarat és az értelem primátusának ősrégi kérdése az ethikában.

Ez vezet „a Darwinistikus és socialistikus ethika“ kérdésére, melylyel a következő tanulmány foglalkozik. Darwin óta az evolutionismus elve lépett előtérbe a tudományban. Kant és Darwin összeegyeztetése a jövő század megoldandó feladata. Egy socialis világnézetre kell törekednünk az egész vonalon.

„A természeti és az erkölcsi törvényről“ a 14-ik tanulmány szól. Előbbi a lét, utóbbi a kötelesség világára irányul. A kriticismusnak az evolutionismussal kell legális házasságra lépnie az ethikában. Az erkölcsi törvény jövő formulája Stein szerint így hangzik: Cselekedjél

úgy, hogy minden egyes cselekedetteddel nem csupán *saját* életted, hanem egyúttal *felebarátaid* életét s főleg *a jövő nemzedékét* emeled és biztosítsad. Az erkölcsi energia alaptörvényét az újkor valamely Mayer Róbertjének kell fölfedeznie. Előbb dolgozzunk a sociológián, mint az erkölcsök physikáján, míg a jövő nemzedék valamely lángelméje megtalálja és szerencsésen meg is formulázza az erkölcsök metaphysikáját, s annak tárgyát az általános érvényű erkölcsi törvényt.

A 15-ik értekezés tárgya „*a kísérleti paedagogika*“. A Herbart-féle spekulatív dogmatikus módszerrel szakítanunk kell, s helyébe az inductiv-kísérleti módszert kell követnünk. A tapasztalat a paedagogiai reformok kiinduló pontja. E kísérleti paedagogikának mindenekelőtt a statistikailag beigazolt túlterhelés kérdésével kell foglalkoznia. Paedagogiai rendszereinket a biologia törvényeihez kell alkalmaznunk.

„*Gedanken-anarchie*“ és „*Gefühls-anarchie*“ a következő 2 értekezés tárgya. Valósággal az irodalmi ököljog korát éljük. Pedig a gondolatok anarchiája „*generalisierter Ich-Wahn*“. Nietzsche anarchismusa a legföltűnőbb typusa. Logika fegyelmzésre van szüksége a mi korunknak főleg a politikában. Az érzelm anarchiája „tanulságos adalék a mysticismus psychológiájához.“ mint a „*philosophia* napjának állandó árnyékához“. Az érzelm fegyelmzett alakjának megszentelt talaja a vallás. Kultúrrendszerünk világhuralma érdekében szakítanunk kell minden homályos mysticismussal, s a józan emberi értelem felvilágosító uralmára kell törekednünk.

Szerző „*a vallási optimismus*“ híve, a melylyel a következő tanulmány foglalkozik. Csakis annak alapján épül fel egészséges kultúrrendszer, míg a pessimismus sorvasztó hatással van az emberiségre. A világegésznek egységében és észszerűségében, nemkülönben az emberi nem végtelen tökéletesedési képességében áll a vallási optimismus sarkalatos alapgömgája. Főbb képviselői a mosaismus s annak további kifejlődése a keresztyénség, míg ezzel szemben az élettelen pessimismus melegágya a buddhismus.

A hágai békeconferentia számára írta meg Stein „*Die Philisophie des Friedens*“ cz. 19-ik tanulmányát. Egy katonai tekintélynek „háború bölceletével“ szemben szerző optimistikus alapon azt vallja, hogy nem a háború, hanem csak a küzdelem elválaszthatatlan az emberi természet-től. A béke bölcelete mellett igen találóan csoportosítja Stein a sociologiai, paedagogiai, politikai, technikai és öconomiai motívumokat. A kulturemberiség társadalmi processusa a *kulturállamok szövetségét* czélozza a XX-ik században, a melyben a katonai embertypust a socialisnak kell felváltania. A socialphilosophia többé ki nem térhet az örök béke problémája elől.

Az utolsó tanulmány „*a XX-ik század politikai és socialis feladataival*“ foglalkozik. A nyugat európai-amerikai kultúrrendszeré a

jövőben a világalom, a melyen belül a germán népszellem viszi a főszerepet. A miért is a kulturállamok szövetségére, az intelligentia világalalmára kell törekednünk. A népesoportok pacifikálása megköveteli az egyes társadalmi rendek pacifikálását. A socialis béke legyen jövő socialpolitikánk követendő vezérfonala, a mi csak úgy lehetséges, ha szakítani tudunk *Marx* kollektivismusának és *Nietzsche* individualismusának socialis szélsőségeivel. A történelem értelme nem lehet más, mint „die Heranbildung des höheren Menschen-typus, des *Socialmenschen*“. S ha mult század alkonyát a *politikai* és *vallási*, úgy századunkét a *socialis felvilágosodás* korának lehetne nevezni.

Valóban becses „adalékok“ *Stein* optimistikus sociologiai ízü és tárgyú értekezései és tanulmányai századunk alkonyán egy jövendő kulturphilosophiához. A socialis kérdésnek a philosophia elvi szempontjából való megítélésében social- és kulturbölcséleti műve úttörőnek fog bizonyulni. A legmelegebben ajánljuk a jó németességgel is megírott s gondolatokban és tanulságokban felette gazdag művet illetékes szakköreink szíves figyelmébe.

Eperjes.

Dr. Szilávik Mátvás.

KÜLÖNFÉLÉK.

A csiki krónika egy jegyzetes példányáról.

A marosvásárhelyi ev. ref. kollégium könyvtárából nemrég a csiki krónikának egy Farkas Nep. János-féle kéziratos példánya került az „Erd. Múzeum“ szerkesztőjéhez.

Miután ezt a székelyek történetével foglalkozó szerkesztő megbízásából a Székely-féle 1818-iki kiadással összehasonlítottuk: minden értelmi és orthographikus különbséget — különösen a személy- és helynevek írásmódját — feltüntetve, a két szöveg közt mintegy 250 eltérést találtunk. Az összehasonlítás ellenőrzésére több helyen egy harmadik példányt is használtunk, mely éppen azé a Szigethy Gyula Mihály székely-udvarhelyi ref. tanáré volt, ki maga is hitt a krónika hitelességében, s annak tartalmát még 1836-ban tüzetesen ismertette, szinte mondhatnók, hogy lefordította.¹

A krónikát sajátkezűleg másolta le egy nyolczadrétű, lány táblájú, kéziratos könyvébe, melyben ezen kívül több apró jegyzete, s néhány verse is van.² Akár ezt, akár a marosvásárhelyi példányt vetjük össze

¹ Felsőmagyarországi Minerva. Tizedik évf. Negyedik köt. Kassa. 1836. 164—181 old. A fordítás és értelmezés azonban pár helyen téves.

² Eredetije a székely-udvarhelyi kollégium könyvtárából volt Szádeczky Lajos dr.-nál.